

Рівненський державний гуманітарний університет
Освітньо-ресурсний центр РДГУ
Кафедра педагогіки початкової, інклюзивної та вищої освіти

ОСВІТА В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Рівне
2023

УДК 37.091:316.422
О-72

Рекомендовано до друку Вченою радою
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 6 від 25 травня 2023 р.)

Рецензенти:

М. П. Пантюк, доктор педагогічних наук, професор,

О. О. Красовська, доктор педагогічних наук, професор.

Авторський колектив: Дейнега О. В., Дейнега І. О. (р. 1), Сойчук Р. Л. (р. 2), Яремович М. А. (р. 3), Глінчук Ю. О. (р. 4), Акімов В. Ю. (р. 5), Журба К. О. (р. 6), Грицай Н. Б. (р. 7), Яковишина Т. В. (р. 8), Лісова С. В. (р. 9), Третяк О. М. (р. 10), Боровець О. В. (р. 11), Синьчук О. М. (р. 12).

Освіта в умовах реформування: теорія і практика: монографія / Дейнега О. В., Дейнега І. О., Сойчук Р. Л., Яремович М. А., Глінчук Ю. О., Акімов В. Ю., Журба К. О., Грицай Н. Б., Яковишина Т. В., Лісова С. В., Третяк О. М., Боровець О. В., Синьчук О. М.; за наук. ред. Р. Л. Сойчук. Рівне : О. Зень, 2023. 354 с.

ISBN 978-617-601-425-6

У монографії представлено теоретичні та практичні аспекти дискурсу реформування освітньої системи України. Означену поліаспектність спроектовано на коло наукових проблем, пов'язаних із трансформаціями в управлінні вищою освітою за умов глобалізації економіки, вихованням дітей і молоді в цифровому світі, формуванням національної та громадянської солідарності як особливих складників професійної підготовки майбутніх учителів, специфікою організації освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти з плекання професійної ідентичності майбутнього вчителя, зокрема безпековим складником розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів і створення інформаційно безпечного й інклюзивного освітньо-виховного середовища закладу освіти, застосуванням інноваційних педагогічних технологій в освітньому процесі, набуттям професійної компетентності майбутніх педагогів і розвитком обдарованості, різновекторністю такої в закладах вищої освіти за умов європейського простору освіти.

Монографія стане в нагоді викладачам і здобувачам вищої освіти, а також усім, хто не байдужий до проблем освіти та професійної підготовки майбутніх педагогів у сучасному освітньому середовищі закладів вищої освіти.

УДК 37.091:316.422

© Дейнега О. В., Дейнега І. О., Сойчук Р. Л.,
Яремович М. А., Глінчук Ю. О., Акімов В. Ю.,
Журба К. О., Грицай Н. Б., Яковишина Т. В.,
Лісова С. В., Третяк О. М., Боровець О. В.,
Синьчук О. М., 2023

ISBN 978-617-601-425-6

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Реалії та трансформації в управлінні вищою освітою за умов глобалізації економіки	6
РОЗДІЛ 2. Методологічні підходи до формування національної солідарності в майбутніх учителів	27
РОЗДІЛ 3. Сутнісна характеристика громадянської солідарності як особливого складника професійної підготовки майбутніх учителів	66
РОЗДІЛ 4. Безпековий складник у розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів	88
РОЗДІЛ 5. Наукова інтерпретація концепту «інформаційне насильство в освітньому середовищі закладу вищої освіти»	101
РОЗДІЛ 6. Виховання дітей і молоді в цифровому світі	116
РОЗДІЛ 7. Різнобічне виховання учнівської молоді в позакласній роботі з природничих предметів	135
РОЗДІЛ 8. Теоретичні засади розвитку проблеми обдарованості	148
8.1. Ретроспективний аналіз сутності поняття «обдарованість»	148
8.2. Психолого-педагогічні умови розвитку обдарованості в учнів початкової школи	162
8.3. Зміст підготовки вчителя початкових класів до роботи з обдарованими дітьми	173
РОЗДІЛ 9. Організація освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти з формування професійної ідентичності вчителя	188
РОЗДІЛ 10. Професійна компетентність майбутнього вчителя початкових класів	223
РОЗДІЛ 11. Застосування методу портфоліо в процесі професійної підготовки майбутніх педагогів	273
РОЗДІЛ 12. Інноваційна методика ТАН-Содерберг у навчанні учнів із порушенням інтелектуального розвитку в інклюзивному освітньому просторі початкової школи	312

РОЗДІЛ 4
БЕЗПЕКОВИЙ СКЛАДНИК У РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Ю. О. ГЛІНЧУК

З огляду на тривалість перебування представників молодого покоління в закладах освіти складно переоцінити вплив на них учителів як організаторів освітньо-виховного процесу. Недарма Н. Трощій стверджує, що педагог, учитель, вихователь – довірена особа суспільства, котрій воно ввіряє найцінніше – дітей, свою надію, власне майбутнє [23].

З іншого боку, загально визнано, що освіта покликана забезпечувати потреби соціуму. Це актуалізує проблему розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів як відповідальності за наслідки своєї майбутньої фахової діяльності в суспільному вимірі.

Переконані у важливості такого складника розвитку соціальної відповідальності майбутніх педагогів, як безпековий. Адже, по-перше, за Конституцією України (стаття 3), життя, здоров'я та безпека людини є найвищою соціальною цінністю, а по-друге, здатність учителя до створення безпечного освітньо-виховного середовища передбачають і засадничі освітянські документи (Закон України «Про освіту», Закон України «Про загальну середню освіту», Указ Президента України «Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового середовища у новій українській школі», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» й ін.), і стандарти вищої освіти для педагогічних спеціальностей та професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» й «Керівник закладу загальної середньої освіти».

Маркерами формування безпекового складника соціальної відповідальності майбутніх учителів, на наш погляд, слугують передусім останні соціальні запити безпекового значення. Зупинимося на них детальніше.

Аналіз нинішньої дійсності дає підстави констатувати, що стрімкий розвиток науки й техніки та накопичений досвід у сфері безпеки життєдіяльності не зменшили кількості небезпек, які загрожують людству. Попри це кожен новий етап розвитку суспільства прикметний появою нових і видозміною знайомих небезпек. На цьому наполягає й О. Бокшиц, зазначаючи, що людська цивілізація досягає все більшої могутності, але проблема безпеки її існування стає гострішою [5, с. 5]. Є. Желібо й І. Сагайдак вважають, що катастрофічні потрясіння кінця ХХ – початку ХХІ ст. перевершили всі найжахливіші побоювання щодо долі людства й можуть розглядатися як війна на знищення, яку оголосила сучасна цивілізація самому феномену людини [12, с. 10].

Проте справжнім шоком для всього цивілізованого світу виявилось російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року та звірства окупантів, учинені проти цивільного населення, зокрема дітей. Цей напад укріпив довіру, що в умовах сусідства з державою-агресоркою, яка переслідує імперсько-колоніальні інтереси, нехтуючи прагненням українців до суверенітету, проблема безпекового складника в розвитку соціальної відповідальності майбутніх фахівців набуває першорядного значення.

Потребу підготовки майбутніх фахівців до досягнення особистої безпеки, захисту підлеглих і навколишнього природного середовища в умовах повсякденного функціонування на випадок надзвичайних ситуацій і воєнних дій підкреслюють і О. Пищикова, Л. Янова та С. Сахно [20], що суголосно з науковою позицією Є. Литвиновського [15].

На наше переконання, формування безпекового складника в процесі розвитку соціальної відповідальності є особливо присутнім стосовно майбутніх учителів. Це детерміновано низкою причин.

По-перше, педагоги впливають на формування світогляду та поведінки здобувачів загальної середньої освіти у сфері безпеки життєдіяльності в силу навчальної діяльності з окремих предметів чи галузей знань і виховної роботи.

По-друге, значну частину доби учні перебувають у закладах освіти, і якщо в цей час станеться надзвичайна ситуація, то організація їхнього порятунку безпосередньо залежатиме від учителів.

По-третє, в умовах необхідності рятунку цивільного населення, коли не всі громадяни мають психологічну стійкість, уміють ефективно комунікувати й організовувати, саме педагог може відіграти ключову роль.

На актуальності прищеплення майбутнім учителям умінь і навичок із видів діяльності не лише за безпечних умов, а й в умовах ризику, наголошує О. Нагайчук [17].

Водночас формування безпекового складника соціальної відповідальності майбутніх педагогів цілком корелює зі спрямуванням України до європейського розвинутого простору. Адже одну зі стратегічних цілей ЄС складає фундаментальне впровадження ідей сталого розвитку людства (як зростання, що задовольняє потреби нинішніх поколінь без шкоди для здатності задовольняти вимоги майбутніх генерацій) у всі сфери його діяльності [27]. Це знаходить логічне відображення й в освітніх стратегіях. Так, оскільки в європейських країнах (як і інших розвинутих державах) вагому роль у контексті сталого розвитку відіграє безпека (рівень захисту життя та професійної діяльності ототожнюють із рівнем розвитку держави), то в закладах вищої освіти ЄС важливе значення має безпекова підготовка майбутніх фахівців не тільки технічної, а й соціономічної сфери, зокрема майбутніх учителів [7, с. 30–40].

Вищевикладене, серед іншого, пов'язане з вагомим впливом педагогів на здоров'я здобувачів освіти, які за 10–15 років переходять до категорії працівників. А останні є єдиною групою населення, що наповнює

бюджет держави, тоді як інші верстви (діти дошкільного віку, здобувачі освіти, ті, хто перебуває в декретній відпустці, пенсіонери, інваліди й ін.) лише потребують державних видатків (хоча певна, незначна їх частина теж працює). Постає абсолютно безсумнівною залежність працездатності (результативності праці) працівників від рівня їхнього здоров'я. Втрата ж хорошого самопочуття ще на етапі здобуття загальної середньої освіти негативно позначається на здоров'ї працівників у майбутньому. Таке становище зумовлює соціальну доцільність створення безпечного й здоров'язберезувального освітньо-виховного середовища в закладах загальної середньої освіти.

До безпосереднього впливу педагогів на життя, здоров'я та працездатність здобувачів загальної середньої освіти апелює багато українських дослідників. Зокрема, на нерозривність виховання та здоров'я, яке завжди було й залишається визначальним чинником безпеки нації, вказує Т. Бережна [2].

У контексті аналізу світового досвіду здоров'язбереження В. Єфімова зауважує про зростання на рівні суспільства ролі закладу освіти у виробленні навичок здоров'язберезувальної діяльності здобувачів освіти, а отже, у формуванні здорової нації [11].

Для українського суспільства, зважаючи на війну та її пролонговані наслідки на тлі несприятливої демографічної ситуації, проблема здоров'я населення вирізняється підвищеною актуальністю.

Прикметно, що статистичні дані відображають низький рівень стану функціонування організму українців. Найбільше ж занепокоєння викликає погіршення здоров'я молодого покоління як категорії, що визначає генофонд і стратегічний суспільний потенціал України.

Так, І. Калиниченко, О. Стеценко, Н. Стеценко, Т. Стефаник, оперуючи статистичними показниками, виведеними на основі епідеміологічних досліджень, обґрунтовують динаміку зменшення кількості здорових здобувачів освіти за час навчання в закладі загальної

середньої освіти з 86,59% до 10,0–25,81% (52,69% з них демонструють функціональні відхилення) [13].

Результати детального вивчення стану здоров'я здобувачів загальної середньої освіти та чинників, які на нього впливають, проведеного С. Няньковський, М. Яцула, М. Чикайло та І. Пасечнюк, розкривають значне погіршення функціонування організму молодого покоління за період навчання в закладах загальної середньої освіти: на навчання у першому класі приходять близько 80% відносно здорових дітей, а одинадцятий закінчує відносно здоровими лише приблизно 10% [18].

Саме під час здобуття загальної середньої освіти, як підкреслено в Щорічній доповіді про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України за 2015 р., реєструють найвищий рівень і розповсюдження захворювань, і накопичення хронічних патологій [24].

У Щорічній доповіді про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України за 2017 р. ідеться, серед іншого, й про те, що вже на кінець першого класу кількість абсолютно здорових дітей зменшується з 10,1% до 3,8%, чисельність школярів із функціональними відхиленнями – з 59,7% до 46,2%, тоді як контингент учнів із хронічними захворюваннями збільшується з 30,2% до 49,4% [25].

Те, що за час навчання в закладі загальної середньої освіти здобувачі не тільки отримують знання, а й «утрачають» своє здоров'я, обґрунтовує Л. Демінська [10].

Вищевикладене слугує підставою для констатації про стрімке втрачання молодим поколінням за період здобуття загальної середньої освіти свого здоров'я, що суперечить стратегії сталого розвитку людства. Резонувальним фактором на такому тлі постає проблема травматизму, що переважно зумовлена неналежною організацією освітньо-виховного процесу [9, с. 22–24].

Одними з причин окресленого становища, на наш погляд, варто визнати недоліки фахової підготовки майбутніх учителів.

Наше переконання в недосконалості фахової підготовки майбутніх учителів щодо втрати здоров'я представників молодого покоління за час здобуття загальної середньої освіти корелює з низкою висновків.

На думку В. Білик, у контексті високої частотності захворювань здобувачів освіти особливої гостроти набуває проблема підвищення ефективності професійної підготовки педагогічних кадрів [4].

З огляду на практику останніх років М. Васильєва виокремлює у процесі підготовки вчительських кадрів до здоров'язберезувальної діяльності спектр істотних недоліків [6].

На потребі вдосконалення підготовки майбутніх учителів до здоров'язберезувальної та здоров'яформувальної діяльності акцентує й І. Авдєєнко [1].

Прикметне явище сучасної дійсності – тотальна інформатизація майже всіх сфер людського життя.

Із дослідження Інституту інформаційних технологій і засобів навчання відомо, що 84% опитаних не можуть уявити свого життя без мережі Інтернет, а 97% – без мобільного телефона [3, с. 31].

У своїй роботі Н. Когутяк наводить дані, що протягом доби тривалість віртуального спілкування підлітків становить 3–4 години для 47%, понад 4 год на добу – для 19 %, а дехто з них перебуває «on-line» постійно [14].

Стрімка інформатизація призвела до виникнення нових небезпек або ж стала резонансним тлом до вияву відомих.

Так, під час обладнання комп'ютерних класів, як стверджує Н. Сисоєнко, нерідко використовують застарілу техніку та порушують гігієнічні вимоги, що є причиною погіршення здоров'я та зводить нанівець прогресивну ідею комп'ютеризації сучасної освіти [22].

Як попередньо встановили, у стрімкому процесі комп'ютеризації освітньо-виховного середовища поза фокусом уваги часто залишаються норми перебування здобувачів загальної середньої освіти за комп'ютером залежно від їхнього віку, перевищення останніх реальною тривалістю перебування за ЕОМ, а також, що присутньо, застосування інформаційних технологій у цей день на попередніх уроках.

У багатьох закладах загальної середньої освіти вчителі інформатики, крім посадових обов'язків, виконують частину роботи секретаря, друкуючи ділову документацію, та допомагають колегам (добровільно чи за вказівкою адміністрації) створювати мультимедійні презентації, сканувати чи друкувати матеріали до різноманітних заходів. До цього вони вдаються здебільшого на перервах, порушуючи режими провітрювання. Як наслідок – у кабінетах інформатики підвищується температура, загазованість, знижується відносна вологість, зростає статична електризація повітря, погіршується йонний склад [8].

Стрімка інформатизація дотична й до появи кібербулінгу (різновиду булінгу) – дистанційної агресії у віртуальному середовищі, що не лише створює загрозу психологічній безпеці особистості, а й може закінчитися буліцидом (смертю жертви булінгу).

В Україні явище кібербулінгу серед здобувачів загальної середньої освіти набуває дедалі більшого поширення. За результатами опитування ЮНІСЕФ та Українського інституту соціальних досліджень ім. О. Яременка, щороку в Україні кожен п'ятий підліток стає жертвою кібербулінгу [26]. Це актуалізує проблему підготовки майбутніх учителів до запобігання явищу кібербулінгу серед здобувачів загальної середньої освіти. Також для розв'язання проблеми кібербулінгу, як зазначають Н. Пантелєєва та Г. Кабенгеле, важливою є співпраця батьків, педагогів і психологів, яка буде найефективнішою, коли зусилля зосередити на профілактиці [19].

Ще однією віртуальною загрозою для представників молодого покоління виявилось розповсюдження суїцидальних квестів на кшталт «Синій кит», «Червона сова» тощо, спрямованих на доведення до самогубства, що, звісно, теж вимагає вжиття спільних, тобто у взаємодії батьків, педагогів і психологів, превентивних заходів.

Масова інформатизація зумовила й надмір в інтернет-джерелах фейкової інформації, що, зокрема, ускладнив ситуацію з безпосередньою загрозою інфікування коронавірусом COVID-19 (це присутньо для закладів загальної середньої освіти як місць скупчення значної кількості людей). Адже, як виявили Є. Мазур і В. Фурашев, для близько 22,9 млн. українців, які на сьогодні користуються інтернетом, проблема інформації та фейкових новин ще ніколи не була такою актуальною через роздмухування паніки, применшення загроз, пошук панацеї, антинауковість і нісенітниці. За нинішніх умов населення особливо вразливе до інформаційних небезпек [16]. Навіть ВООЗ у лютому 2020 р. оголосило, що світ стикнувся з «масовою інфодемією», а відтак неможливістю адекватного оцінювання подій у світі з огляду на надлишкову кількість неправдивих даних [21, с. 66].

Загалом очевидно, що засадничі державні документи та життєві реалії українського суспільства (війна, висока динаміка втрати здоров'я молодого покоління за період здобуття загальної середньої освіти, євроінтеграція, тотальна інформатизація, пандемія коронавірусу COVID-19 та ін.) увиразнюють нагальність пошуку оптимального шляху розв'язання проблеми розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів і передусім її безпекового складника. Додамо, що аналіз практики підготовки майбутніх педагогів доводить наявність на останньому вагомих перешкод.

Свого часу значущим кроком до вдосконалення безпекової підготовки вчителів стало підписання 21 жовтня 2010 року МОН України, МНС України та Держгірпромнагляду (нині Держпраці) спільного Наказу

«Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України», що надав статусу нормативних для освітньо-виховного процесу в закладах вищої освіти дисциплінам «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці», «Охорона праці в галузі» та «Цивільний захист». Утім після наданням 30 травня 2014 року закладам вищої освіти автономії Верховна Рада України згаданий наказ скасувала. Це збіглося зі зменшенням аудиторного навантаження на здобувачів вищої освіти та загальної чисельності абітурієнтів (представників покоління, народженого у складні 90-ті). У закладах вищої освіти відбулося формування дефіциту годин і ставок, закономірно пов'язане з укладанням випусковими кафедрами нових навчальних планів для переведення максимальної кількості дисциплін у площину викладання саме їхніх викладачів, а відтак – вилучення в окремих закладах вищої освіти безпекових дисциплін із курсу підготовки майбутніх учителів.

Вилученню безпекових дисциплін з освітніх програм підготовки фахівців сприяли й відсутність чи неодноразові зміни стандартів вищої освіти для окремих спеціальностей або ж надто узагальнені формулювання вимог до набуття потрібних компетентностей. Через перегляд стандартів вищої освіти непоодинокими є випадки прописування компетентностей, спроектованих на збереження життя та здоров'я (фізичного і психологічного), створення безпечного, комфортного простору в закладах освіти, дотримання вимог безпеки життєдіяльності, санітарії та гігієни тощо, в освітніх програмах із передбаченням формування їх завдяки окремим освітнім компонентам, що, на наш погляд, не є результативним. Адже, наприклад, під час вивчення дисципліни «Методика навчання природознавства» майбутні вчителі початкових класів навчаються, як ознайомлювати дітей із поняттями живої та неживої природи, Червоною книгою, кліматом, рельєфом, сезонними явищами тощо, й в якийсь момент отримують інформацію (а деколи й неповну) про заходи безпеки під час

проведення екскурсій у природу. На тлі основного змісту предмета це настільки епізодично та фрагментарно, що унеможлиблює не лише усвідомлення його важливості, а й належне сприйняття. Водночас майбутні педагоги не усвідомлюють вагомості впливу вчителя на життя, здоров'я, працездатність здобувачів загальної середньої освіти та пролонгованість наслідків втрати здоров'я представників молодого покоління в соціальному вимірі. Проте під час вивчення безпекових дисциплін ідеї досягнення безпеки, збереження життя, здоров'я та працездатності є основоположними, що виступає запорукою дієвого опанування безпековим складником соціальної відповідальності.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що проблема розвитку соціальної відповідальності майбутніх учителів загалом та її безпекового складника зокрема має стратегічне значення в контексті забезпечення сталого розвитку українського суспільства. Розв'язання такої проблеми вимагає уваги передусім до актуальних викликів і запитів соціуму як детермінантів удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів.

Список використаних джерел:

1. Авдеєнко І. А. Розвиток культури здоров'я студентів в освітньому середовищі вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Харків, 2016. 238 с.
2. Бережна Т. І. Формування здоров'язбережувального середовища у загальноосвітньому навчальному закладі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Сер.: Валеологія: сучасність і майбутнє. Харків, 2014. Вип. 15 (№ 1109). С. 65–69.
3. Биков В. На шляху до інформаційного суспільства. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2012. № 1. С. 30–33.
4. Білик В. Г. Науково-теоретичне підґрунтя формування готовності майбутніх учителів до здоров'яформувальної діяльності у початковій школі. *Вісник Харківського національного університету імені*

В. Н. Каразіна. Сер.: Валеологія: сучасність і майбутнє. 2014. № 1139. Вип. 18. С. 76–81.

5. Бокшиц О. М. Формування знань з безпеки життєдіяльності у студентів вищих навчальних закладів й заходи запобігання нещасних випадків на виробництві. *Молодий вчений*. 2017. № 9.1 (49.1). С. 5–8.

6. Васильєва М. П. Роль деонтологічної підготовки у процесі професійної підготовки сучасного педагога. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2010. № 26–27. С. 36–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2010_26-27_8.

7. Гвоздй С. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до безпеки життя і професійної діяльності: монографія. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. 420 с.

8. Глінчук Ю. О. Аспекти охорони праці при використанні інформаційних технологій у освітньому середовищі. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. праць. [Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету]. 2013. Вип. 8 (51). С. 32–36.

9. Глінчук Ю. О. Система формування працезахоронної компетентності майбутніх учителів початкової школи: монографія. Рівне: Доцент, 2021. 520 с.

10. Демінська Л. О. Аналіз змісту й умов використання здоров'язберігаючих технологій у системі загальноосвітніх шкіл. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 11. С. 23–26.

11. Єфімова В. Здоров'язбережувальна діяльність у школах здоров'я: зарубіжний досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2012. № 3. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/poriv_ped_stydii/2012/2012_3_16.pdf.

12. Желібо Є. П., Сагайдак І. С. Безпека життєдіяльності: навч. посіб. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2020. 256 с.

13. Калиниченко І.О., Стеценко О.В., Стеценко Н.М., Стефаник Т. В. Оцінка стану здоров'я школярів загальноосвітніх навчальних закладів різного типу. *Вісник СумДУ. Сер.: «Медицина»*. 2012. № 1. С. 172–177.

14. Когутяк Н. Особливості самопрезентації підлітка в середовищі віртуального спілкування: причини кібербулінгу. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 55.

15. Литвиновський Є. Ю. Компетентність з цивільної безпеки – суспільно необхідна компетентність фахівця з вищою освітою у світі VUCA. *Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: матеріали XVII Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Рівне, 18–19 квіт. 2019 р.)*. Рівне: НУВГП, 2019. С. 11.

16. Мазур Є., Фурашев В. Фейкові новини стосовно COVID-19 в інформаційному просторі та їх вплив на населення. *Вплив пандемії коронавірусу COVID-19 на права, свободи і безпеку людини в інформаційній сфері: матеріали Наук.-практ. студ. конф. (м.Київ, 12 травня 2020 року)*. Київ: НТУУ КПІ ім. Ігоря Сікорського. Вид-во «Політехніка», 2020. С. 62–65.

17. Нагайчук О. В. Формування компетентності з охорони праці та безпеки життєдіяльності у майбутніх педагогів. *Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика: матеріали XVII Міжнар. наук.-метод. конф. (м. Рівне, 18–19 квіт. 2019 р.)*. Рівне: НУВГП, 2019. С. 14–15.

18. Няньковський С. Л., Яцула М. С. Стан здоров'я першокласників, їх готовність до системного навантаження в школі. *Здоров'я ребенка*. 2010. № 3 (24). С. 55–58.

19. Пантелєєва Н. М., Кабегеле Г. Т. Кібербулінг як загроза психологічній і соціальній безпеці особистості та суспільства. *Фінансовий простір*. 2018. № 4 (32). С. 125–131.

20. Пищикова О. В., Янова Л. О., Сахно С. І. Актуальні проблеми викладання нормативних дисциплін Цивільний захист та Безпека

життєдіяльності з метою розвитку професійних компетенцій майбутніх бакалаврів та магістрів усіх галузей знань та спеціальностей. *Вісник Криворізького національного університету*. 2019. Вип. 49. С. 53–58.

21. Румянцева К., Фурашев В. Проблема фальсифікації даних під час пандемії. *Вплив пандемії коронавірусу COVID-19 на права, свободи і безпеку людини в інформаційній сфері*: матеріали Наук.-практ. студ. конф. (м. Київ, 12 травня 2020 р.). Київ: НТУУ КПІ ім. Ігоря Сікорського. Вид-во «Політехніка», 2020. С. 65–67.

22. Сисоєнко Н. В. Сучасні гігієнічні проблеми забезпечення умов навчання та виховання в освітніх закладах України. *Безпека життєдіяльності в освіті*. 2012. № 1. С. 12–14.

23. Трощій Н. Професійна безпека майбутніх педагогів. *Матеріали Наук.-практ. конф. молодих учених ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. С. 104–105.

24. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України / за ред. Квіташвілі О. Київ: МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України», 2015. 460 с.

25. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 р. / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». Київ, 2017. 516 с.

26. Як захистити дітей від кібербулінгу – матеріали ЮНІСЕФ. URL: <https://nus.org.ua/news/yak-zahystyty-ditej-vid-kiberbulingu-materialy-yunisef/> (Дата звернення 5.11.2022).

27. Sustainable development in the European Union. 2015 monitoring report of the EU Sustainable Development Strategy 2015. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/6975281/KS-GT-15-001-EN-N.pdf> (Last accessed 3.11.2022).

Наукове видання

**Освіта в умовах реформування:
теорія і практика:**

Монографія

**За науковою редакцією
доктора педагогічних наук, професора
Руслани Леонідівни Сойчук**

Підписано до друку 25.05..2023 р.
Формат 60x34x16 . Папір офісний.
Гарнітура Times New Romans.
Ум. друк. арк. 12,1.
Тираж 300 прим.

Видавець: Олег Зень
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія РВ № 26 від 6 квітня 2004 р.
вул. Кн.Романа, 9/24, м. Рівне, 33022,
068 025 067 4, olegzen@ukr.net

Друк: кафедра педагогіки початкової,
інклюзивної та вищої освіти РДГУ
вул. Пластова, 31, м. Рівне, 33000
тел. 0-362-62-00-84